DEMOGRAFIA, URBANISME I MOBILITAT

Mites, perspectives de futur i debats sobre els reptes demogràfics a l'Àfrica

Chukwuma Chinye

Fotografia: "Fairness of a Father", Derrick Ofosu Boateng

El panorama demogràfic i l'il·limitat potencial de l'Àfrica constitueixen actualment un dels debats més rellevants sobre el futur del continent. Els discursos que predominen sobre l'evolució demogràfica del continent són negatius i provenen principalment d'un punt de vista eurocèntric. Aquest article analitzarà un discurs alternatiu sobre aquesta qüestió, i destacarà el potencial per a una demografia africana resilient. L'article no passa per alt la realitat dels diversos desafiaments que planteja la demografia africana. De fet, molts d'aquests són coherents amb un continent polifacètic quant a cultura, habitants i condicions socioeconòmiques. Tanmateix, un enfocament generalista no permet un retrat eficient de la dinàmica demogràfica del continent; proporciona un biaix implícit que entela la perspectiva occidental per entendre els desafiaments demogràfics de l'Àfrica.

L'argument de l'autor rau a ressaltar que la demografia africana és resilient, diversa i antitètica, davant l'òptica miop que domina el discurs sobre el continent i els seus reptes

demogràfics. Per a això, primer s'exposaran les qüestions fonamentals a què fa front la demografia africana i, a continuació, s'analitzaran els debats i les perspectives de futur sobre aquestes qüestions.

Entendre la demografia i els desafiaments d'Àfrica

Desxifrar la demografia africana és complex. En termes molt amplis, pot dir-se que el continent està dividit en la regió Septentrional i la Subsahariana. La distinció en si mateixa amb prou feines contempla les innombrables diferències socioeconòmiques que hi ha dins de l'Àfrica: només la regió Subsahariana integra quaranta-dos països de l'Àfrica Continental, i nou petits estats insulars amb economies, poblacions i recursos naturals molt diferents. I és que la diversitat d'elements que configuren els països africans és tal que resulta impossible analitzar en termes absoluts la demografia africana en la seva dimensió continental. Els reptes a què s'enfronten la majoria dels països africans són similars, però existeixen diferències quant al grau i la capacitat de resiliència per afrontar-los. Els desafiaments demogràfics més rellevants que poden aplicar-se en línies generals als països africans són els següents: 1) l'elevada taxa de fecunditat, 2) la seguretat alimentària, 3) el canvi climàtic, 4) l'elevada taxa d'atur juvenil, i 5) l'elevada taxa de dependència. Si bé aquests assumptes solen estar presents en la idea general que existeix sobre els desafiaments que afronta l'Àfrica, és necessari analitzar-los breument a fi de poder establir la base per examinar els debats i les perspectives de futur clau de la qüestió.

Elevada taxa de fecunditat

Les taxes de fecunditat a l'Àfrica tenen un efecte directe sobre el caràcter explosiu del creixement demogràfic africà. Les taxes de fecunditat a l'Àfrica i, en concret, a la regió Subsahariana, són les més altes del món. En l'actualitat, la taxa de fecunditat al continent és de 4.5 nens per dona, una xifra que, fins i tot sent elevada, representa una disminució respecte a tan sols 40 anys enrere, quan ascendia 6.6 nens per dona.

L'argument que predomina entre els responsables de formular polítiques i alguns especialistes en la matèria és que les taxes de fecunditat a l'Àfrica no decreixen prou de pressa, en comparació amb els models demogràfics del Sud-Est Asiàtic. Aquesta situació afavoreix el creixement demogràfic i el consegüent augment dels nivells de pobresa, a mesura que el volum de població sobrepassa els recursos disponibles.

Canvi climàtic

El canvi climàtic és potser un dels problemes més importants a què s'enfronta la demografia africana, si bé un dels menys reconeguts entre els responsables de formular polítiques i els governs africans. Això es deu a que afecta desproporcionadament els mitjans de subsistència de les poblacions més vulnerables. El canvi climàtic ha desaccelerat els avenços dels Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), alhora que les comunitats més vulnerables estan més exposades a patir les conseqüències socioeconòmiques derivades de desastres naturals com inundacions, desplaçaments i deteriorament

ambiental. D'aquesta manera, el canvi climàtic es converteix en una gran amenaça per a una població amb ascendents nivells de pobresa i constant creixement demogràfic. Aquesta situació s'agreuja perquè, encara que l'Àfrica és mínimament responsable de les activitats humanes que causen el canvi climàtic, el continent carrega desproporcionadament amb el pes dels seus efectes.

Seguretat alimentària

La seguretat alimentària està intrínsecament lligada al canvi climàtic. L'Àfrica és un continent agrícola, en el qual dos terços del total dels llocs de treball procedeixen de l'agricultura [1]. Tot i així, ha crescut la seva dependència d'aliments importats, i la fam continua sent un problema generalitzat. El rendiment per hectàrea no creix, i la producció nacional de cultius alimentaris no augmenta al mateix ritme que la població. Així, per exemple, entre 1985 i 2005, la producció de cereals va augmentar un 65%, mentre que la població va créixer un 71% [2].

Elevada taxa d'atur juvenil

Aquest és un dels factors demogràfics més determinants que afecten l'Àfrica. L'alta taxa d'atur juvenil sol atribuir-se a un «augment de la població jove». Aquest fenomen es dona en gran part dels països més pobres del món i, en particular, en els de l'Àfrica Subsahariana i Àsia, on les elevades taxes de fecunditat han donat lloc a una estructura demogràfica excessivament jove. En conseqüència, actualment l'Àfrica es troba davant d'una difícil situació: o inverteix en una població jove que creix, i accelera així la innovació i el creixement econòmics, o el ràpid creixement demogràfic, combinat amb la falta d'oportunitats per als joves, obstaculitzarà el progrés en salut, desenvolupament i seguretat.

> Un enfocament generalista proporciona un biaix implícit que entela la perspectiva occidental per entendre els desafiaments demogràfics de l'Àfrica

Elevada taxa de dependència

La taxa de dependència pot definir-se com la proporció d'una població (jove i vella), el sosteniment de la qual depèn de la població activa. Una taxa de dependència elevada perjudica el creixement econòmic, perquè tendeix a suprimir qualsevol possibilitat d'inversió i creixement, ja que els ingressos disponibles es destinen a atendre la població dependent. El 2016, l'Àfrica Subsahariana va registrar la taxa més elevada de població no activa davant l'activa, la qual cosa constitueix un desafiament demogràfic fonamental.

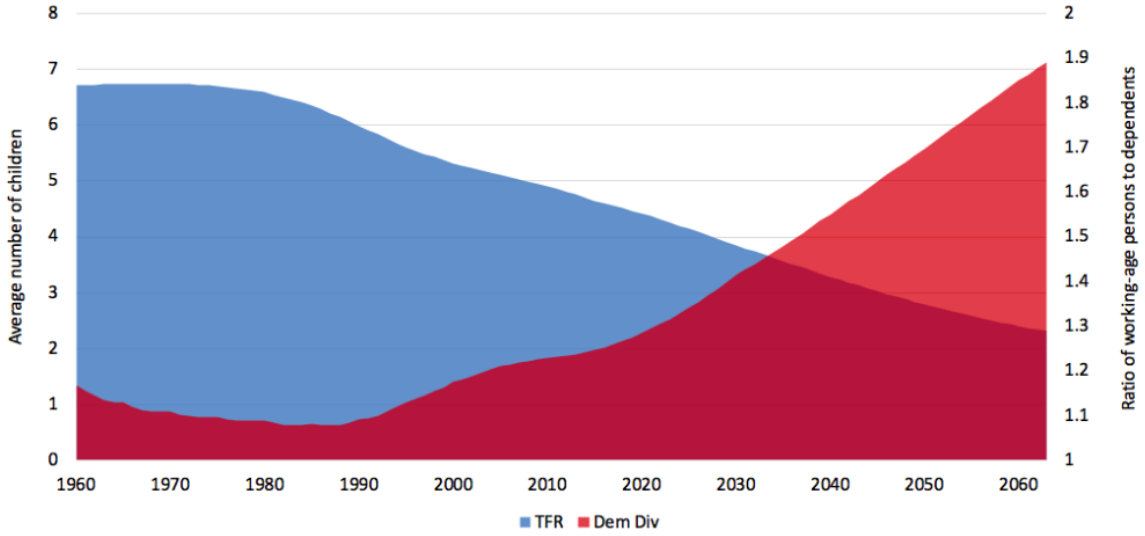
Perspectives de futur i debats clau

Si bé aquest article té en compte els múltiples debats sobre el pronòstic demogràfic del continent, s'ocuparà específicament d'aquells relacionats amb la dinàmica demogràfica i el paper que exerceix a favor d'un desenvolupament sostenible a l'Àfrica. Un argument que predomina en la literatura que existeix sobre aquest tema és la «trampa Malthusiana» en la qual l'Àfrica sembla haver caigut. Hi ha qui afirma que els recents avenços en assistència sanitària han propiciat un augment de la població, que no s'ha correspost amb un augment del nivell de vida. Es tracta d'un debat ja antic en termes de política social i sanitària. Així com uns experts afirmen que un augment d'ingressos als països menys desenvolupats permetria augmentar els beneficis sanitaris de manera significativa i el nivell de vida en general, d'altres argumenten que els ingressos no són tant un factor causal directe, com un dels molts factors que contribueixen a millorar el nivell de vida.

Un altre debat fa referència a les possibilitats que l'Àfrica assoleixi un dividend demogràfic. El «dividend demogràfic» consisteix en un guany econòmic a curt-mig termini, que resulta d'un creixement econòmic accelerat causat pel descens de la taxa de fecunditat i la taxa de mortalitat, i el consegüent canvi de l'estructura per edat de la població d'un país o una regió. El Banc Mundial calcula que l'Àfrica representarà el 80% de la població mundial, dels 4 mil milions de persones més previst per a 2100. Una bona gestió del creixement resultant de l'augment de la població activa, combinat amb un índex més gran de desenvolupament, permetrien assolir un dividend demogràfic.

Les expectatives dels experts sobre l'evolució del panorama demogràfic africà són positives. A part de subratllar la necessitat d'aplicar polítiques coordinades, apunten al descens de les taxes de fecunditat i al potencial de creixement econòmic africà no explorat com a indicadors que l'Àfrica pot assolir dividends demogràfics significatius. Tanmateix, no tots els experts creuen que sigui possible assolir un dividend demogràfic al continent. Encara que hi ha qui argumenta que assolir-lo és del tot improbable, aquest article exposa arguments que suggereixen que, encara que una regió aconsegueix assolir un dividend demogràfic, és improbable que obtingui els beneficis que s'esperaven.

Gràfica 1: Taxa global de natalitat davant el dividend demogràfic a l'Àfrica

Cilliers, J. (2018) "Africa's demographic challenge is a fact", *ISS Today* [Disponible en línia].

> La previsió pessimista quant al dividend demogràfic del continent impedeix d'observar que, en realitat, les taxes de fecunditat africanes estan descendint

Segons les dades de la gràfica 1, el futur índex de creixement econòmic africà, en el seu punt àlgid del període de dividend demogràfic, probablement no assolirà una mitjana del 5% anual. Si la proporció entre la població activa i la dependent roman baixa, serà difícil assolir una millora laboral i un augment del nivell de vida significatius. Aquesta perspectiva sobre el creixement africà és una previsió pessimista de l'evolució demogràfica africana.

Combatre mites i estereotips negatius

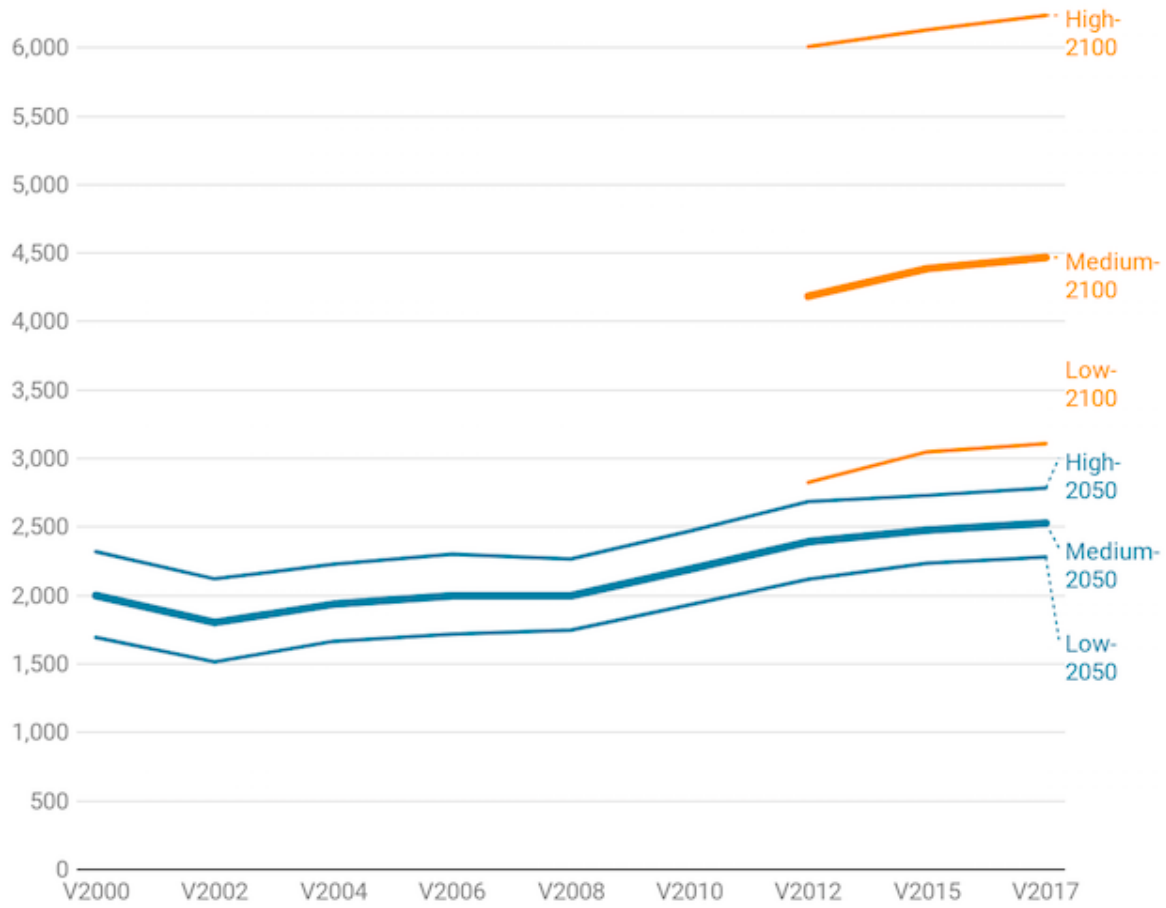
Un mite habitual entre els responsables polítics i la societat civil és l'aplicació de polítiques provades i contrastades en altres regions, a diferents contextos demogràfics africans. Aquesta aproximació obvia les diferències socioculturals entre els països africans, així com el paper de la religió en la psique africana. Un bon exemple és l'aplicació de polítiques de control de fertilitat utilitzades a la Xina i altres països asiàtics per reduir ràpidament les taxes de fecunditat, per tal d'assolir un dividend demogràfic. Per tant, predir la trajectòria demogràfica de l'Àfrica confiant que seguirà el mateix patró d'altres regions del món, és una idea summament equívoca.

Més encara, la previsió pessimista quant al dividend demogràfic del continent, i la tesi que l'elevada taxa de fecunditat és un factor clau que repercuteix en un augment de la pobresa, impedeix d'observar que, en realitat, les taxes de fecunditat africanes estan descendint. Sembla que existeixi una voluntat d'obviar aquest fet, quan les Nacions Unides sobrevaloren constantment el ràpid descens de la fertilitat africana. En conseqüència, ja que les taxes de fecunditat africanes no coincideixen amb les seves expectatives, les

previsions demogràfiques creixen una vegada i una altra.

La gràfica 2 il·lustra el creixement constant en cada model (representat amb una V de «versió» en anglès, a continuació de l'any) dels pronòstics de les Nacions Unides per a la població africana de 2050 a 2100.

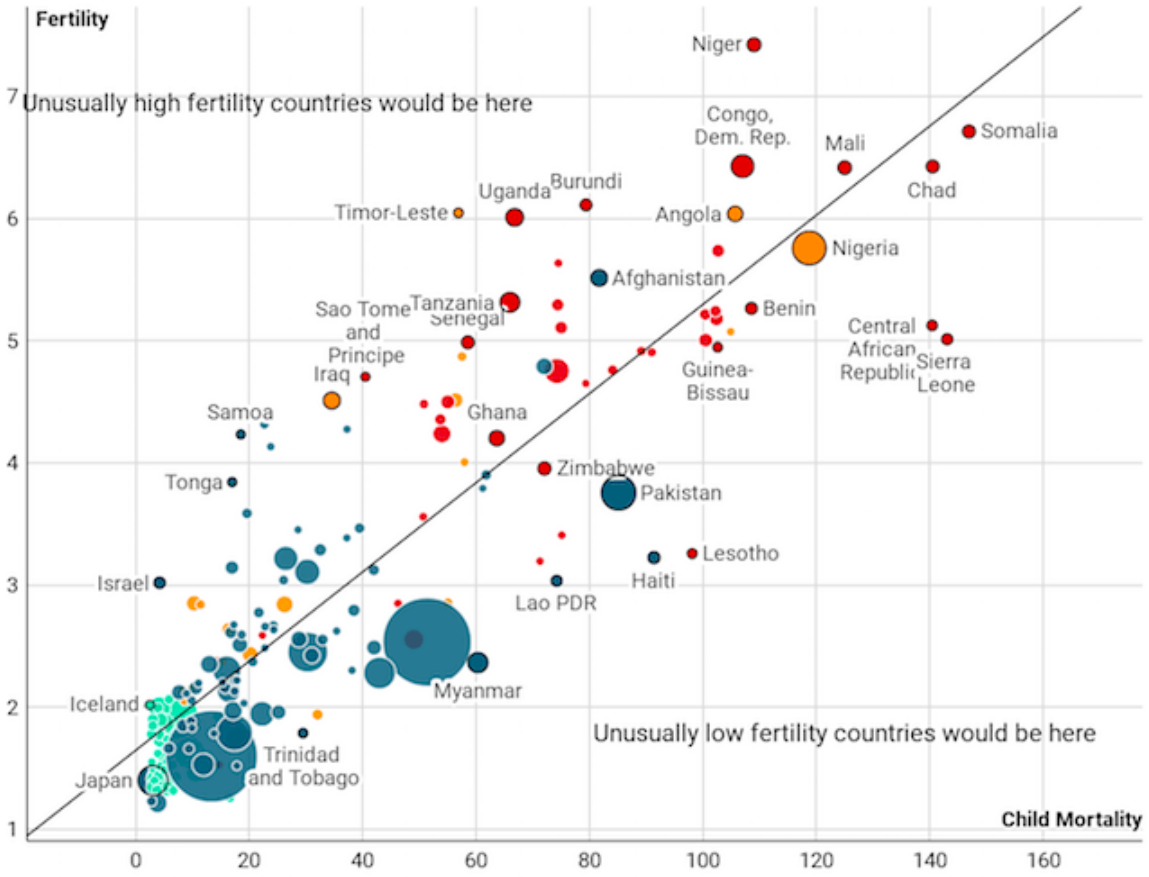
Gràfica 2: Previsió de les NU sobre el creixement de la població africana per a 2050 i 2100 entre 2000 i 2017

Stone, L. (2018) "African Fertility is Right Where It Should Be" Institute for Family Studies' Blog [Disponible en línia].

Que els dissenyadors de polítiques vegin l'elevada fertilitat de l'Àfrica com un forat negre socioeconòmic és un enfocament equívoc, perquè és inadequat utilitzar les taxes de fecunditat com a criteri per mesurar la transició demogràfica. En primer lloc, la mortalitat infantil juga un paper fonamental en la taxa de fecunditat d'una regió determinada. I una raó fonamental per la qual les taxes de fecunditat a l'Àfrica no coincideixen amb les estimacions occidentals és que la mortalitat infantil al continent africà és encara molt alta en comparació amb altres regions. Per poder exemplificar la intrínseca relació entre les dues variables, la següent gràfica compara les taxes de fecunditat amb les de mortalitat infantil de diversos països del món.

Gràfica 3: Comparació entre les taxes de fecunditat i de mortalitat infantil (2016)

Stone, L. (2018) "African Fertility is Right Where It Should Be" Institute for Family Studies' Blog [Disponible en línia].

Com s'observa a la gràfica 3, les taxes de fecunditat a l'Àfrica van a l'una amb les taxes de mortalitat, dins d'una expectativa raonable. De fet, països com Ghana o Zimbabwe, han aconseguit reduir relativament les seves taxes de fecunditat i de mortalitat infantil. El problema real no rau en que les taxes de fecunditat són desproporcionadament elevades, sinó en que les famílies estan decidint tenir més nens per compensar les taxes de mortalitat infantil equiparables, com s'ha observat a Somàlia, Mali, el Txad i Níger.

> Un altre mite és l'argument que l'Àfrica afronta en l'actualitat un problema d'atur juvenil sense precedents, que es desacredita fàcilment si es comparen les dades demogràfiques històriques de l'Àfrica i les regions del Sud-Est asiàtic

Un altre mite és l'argument que l'Àfrica afronta en l'actualitat un problema d'atur juvenil sense precedents. Aquesta creença es deu al creixement de la població jove, situació que podria repercutir en un augment de la delinqüència, la inseguretat i la fam. No obstant això, aquest argument es desacredita fàcilment si es comparen les dades demogràfiques històriques de l'Àfrica i les regions del Sud-Est asiàtic. I és que fa quaranta anys, les dades demogràfiques juvenils d'aquestes eren similars als de l'Àfrica en l'actualitat i, malgrat els desafiaments que afrontava la població, aquesta va tirar endavant i, en alguns casos, fins i

tot va prosperar. La població activa jove africana va assolir el seu punt àlgid el 2001, a prop del 38% (només un 4% més que les economies asiàtiques) i, des d'aleshores, ha anat decreixent. És més, el percentatge de joves respecte a la població activa a l'Àfrica en el seu zenit era d'un 50% menys que la d'Àsia Oriental. Per tant, si aquestes regions van superar un període d'augment de la població juvenil sense per això passar una crisi, no és desenraonat esperar que l'Àfrica pugui aconseguir una gesta similar.

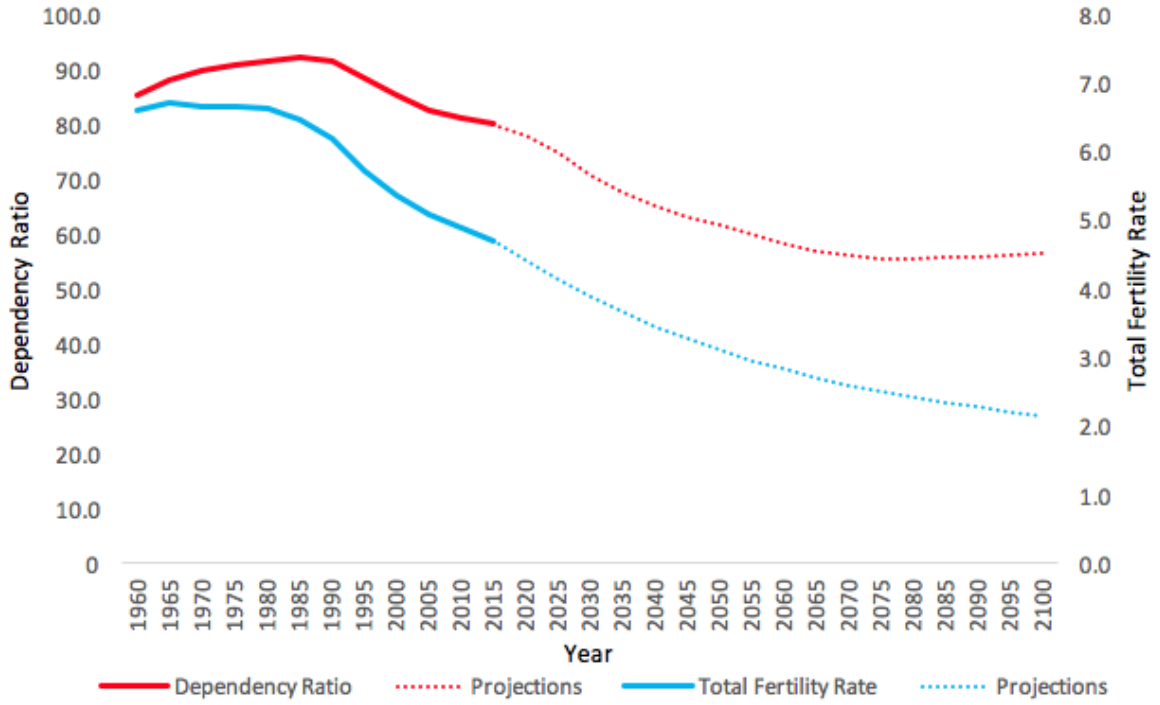
Una visió alternativa sobre l'evolució del panorama demogràfic a l'Àfrica

Les polítiques de benestar social poden influir en les tendències demogràfiques si els governs les gestionen adequadament i, com s'ha vist en altres regions, poden acabar convertint-se en oportunitats de desenvolupament. L'Àfrica té una capacitat de resiliència demogràfica de la qual es parla poc. Resulta sorprenent, atesa l'experiència demogràfica asiàtica dels últims quaranta anys. És necessari revisar la tendència a retratar la població africana com a simples espectadors, en comptes d'agents amb capacitat per actuar davant els reptes demogràfics. Existeix un enfocament alternatiu sobre l'evolució demogràfica africana: els reptes que afronta l'Àfrica no són tant conclusions fatalistes predeterminades, com un impuls cap a noves possibilitats, que permetin renovar plenament la manera d'entendre els seus processos demogràfics.

Cap a un dividend demogràfic

Per entendre els beneficis del dividend demogràfic, és important destacar que els països africans i altres agents estratègics determinants han d'establir una sèrie de polítiques pensades expressament per millorar la situació demogràfica. Algunes de les solucions proposades podrien incloure des del fàcil accés a infraestructures de salut i educació de qualitat, a ofertes de treball de nivells d'alta o mitja qualificació. És important assenyalar que no existeix una solució universal. El cert és que les solucions que podrien ajudar a materialitzar un dividend demogràfic són tan diverses com la demografia africana en si mateixa. Però l'Àfrica té possibilitats d'assolir un bon dividend demogràfic. Les taxes de dependència i de natalitat del continent continuen decreixent, la qual cosa ha suscitat un renovat optimisme entre líders i institucions que tracten assumptes africans. La següent gràfica mostra la disminució de la taxa global de natalitat i una reducció de la taxa de dependència a l'Àfrica.

Gràfica 4: Taxa global de fertilitat a l'Àfrica

Com mostra la gràfica, la taxa de fecunditat de l'Àfrica continuarà decreixent, la qual cosa, al seu torn, reduirà la taxa de dependència fins a mitjans del segle XXI. Aquesta expectativa de desenvolupament encoratja a pensar que la demografia pot donar pas a una era de desenvolupament econòmic sostenible en les pròximes dècades. El ràpid creixement demogràfic i urbanístic del continent brinden l'oportunitat d'assolir una conjuntura decisiva que afavoreixi un creixement socioeconòmic sostenible i la prosperitat. A prop del 70% de les regions i ciutats africanes urbanitzades està encara en procés de desenvolupament. Això es deu als canvis demogràfics i al ritme d'urbanització del continent. I permet que els sectors públic i privat treballin conjuntament i inverteixin en habitants, comunitats i ciutats.

L'augment de la població jove: un avantatge insospitat

L'enorme població jove africana té la capacitat de transformar el panorama polític i socioeconòmic de l'Àfrica. Si bé és innegable que la combinació de poques oportunitats laborals i un gran volum de joves desperta malestar social, no s'ha de menystenir el potencial innovador i emprenedor d'aquests. En l'última dècada, es va observar un creixement exponencial en la quantitat de start-ups africanes, la qual cosa fa que el país atregui cada vegada més oportunitats d'inversió i negoci. Aquestes start-ups, moltes de les quals estan dirigides per africans joves ambiciosos amb formació competent, han evolucionat per ser el motor de desenvolupament i creixement econòmic del continent.

Fomentar la resiliència demogràfica

La capacitat de resiliència demogràfica és un aspecte clau que sol passar-se per alt en els debats i expectatives sobre els desafiaments demogràfics africans. Un clar exemple és el potencial de resiliència de la població davant del canvi climàtic i la seguretat alimentària. Adoptar un enfocament regional d'adaptació basada en l'ecosistema pot ser una estratègia

flexible i rendible per fer front a problemes de seguretat alimentària. Aquest enfocament reforça la resiliència de l'Àfrica davant efectes adversos i contribueix a conservar i restaurar els recursos naturals essencials, dels quals depèn la població, sobretot, la més pobra. Un bon exemple d'això és la restauració dels manglars al districte moçambiquès de Xai-Xai; la recuperació de l'ecosistema va impulsar la producció i el rendiment de la pesca. Un altre exemple és la introducció del mètode Za Pit (omplir petits clots amb una barreja de terra i fems en camps deteriorats) al Sahel per millorar la fertilitat del terra.

És necessari protegir les comunitats més vulnerables dels perills del canvi climàtic. Això s'hauria de tractar com un assumpte prioritari, ja que suposa una amenaça considerable per a qualsevol comunitat en via de desenvolupament o qualsevol grup de població que es trobi en procés de consolidació. Els governs, tant des de l'àmbit local com des del nacional africà, han d'aplicar el Marc de Sendai per a la Reducció del Risc de Desastres o polítiques similars de prevenció de desastres per protegir les comunitats més vulnerables als riscos associats al canvi climàtic.

Dones i nens: la clau per a la transició demogràfica

El panorama demogràfic africà millorarà molt si millora el mode de vida de dones i nens. És necessari proporcionar més educació a les dones i fomentar l'equitat i la igualtat de gènere. I és que les dones que compten amb una educació formal o semi formal, tendeixen a tenir menys nens, i més sans. A l'Àfrica, el gènere condiciona el grau de pobresa: a una quantitat desproporcionada de dones els manca l'accés a serveis socials bàsics.

> El panorama demogràfic africà podria transformar-se, i en molt pocs anys, si s'apliquen polítiques sòlides orientades directament als desafiaments socioeconòmics del continent, i s'aprofita bé la capacitat d'una creixent població jove

Aquesta desigualtat de gènere afecta de dues maneres el desafiament demogràfic africà. D'una banda, impedeix el creixement econòmic, perquè una proporció significativa de la població no pot contribuir al procés de desenvolupament. Per un altra, coarta l'efectivitat d'altres iniciatives que podrien servir per millorar el dividend demogràfic. La resiliència demogràfica esmentada més amunt és inabastable si les dones no tenen poder econòmic. Per exemple, moltes comunitats que col·laboren en projectes de reforç a petita escala, relacionats amb els seus ecosistemes, com s'observa més amunt, estan a càrrec de dones. I això, que els dona poder per millorar la capacitat d'adaptació de les seves comunitats, és summament important per a la capacitat d'adaptació del continent al canvi climàtic. Més encara, és important destacar que l'assimilació de pràctiques de salut i de planificació familiar més adequades està, cada vegada més en mans de famílies i comunitats amb dones al capdavant, contràriament al que dicten les normes socials dominades pels homes al continent.

Conclusió

El propòsit d'aquest article ha estat subratllar els desafiaments, debats i previsions sobre la demografia africana. Malgrat que l'Àfrica va al darrere en termes de transició demogràfica, i que la gran quantitat de reptes que afronta podrien redundar en conseqüències adverses per al seu desenvolupament i creixement econòmics, les oportunitats per al desenvolupament són il·limitades. El panorama demogràfic africà podria transformar-se, i en molt pocs anys, si s'apliquen polítiques sòlides orientades directament als desafiaments socioeconòmics del continent, i s'aprofita bé la capacitat d'una creixent població jove. Tanmateix, el punt de partida clau està en reconèixer que existeix, en efecte, un potencial de creixement; els mites i els estereotips només serveixen per afegir confusió a un pla d'acció per se ja complicat perquè l'Àfrica pugui assolir els seus dividends demogràfics.

REFERÈNCIES

1 — Cleland, J., & Machiyama, K. (2017) The challenges posed by demographic change in sub-Saharan Africa: a concise overview. *Population and Development Review*, 43, 264-286.

2 — Ibídem.

Chukwuma Chinye

Chukwuma Chinye és auxiliar de programes al Centre per la Democràcia i el Desenvolupament de Nigèria (CDD Àfrica Occidental). Graduat en Història i Política per la Universitat de Loughborough, la seva trajectòria professional se centra en l'àmbit del desenvolupament internacional. Té un Màster en governança de conflictes i desenvolupament internacional per la Universitat d'East Anglia (Regne Unit). Els seus àmbits de recerca giren al voltant dels estudis de desenvolupament i els impactes que tenen en les nacions del tercer món, així com els problemes de seguretat dels estats-nació fallits. Té un gran interès en els problemes de desenvolupament de l'Àfrica subsahariana i ha escrit nombrosos articles que aborden els estereotips negatius associats a l'Àfrica. Des del setembre de 2020, és col·laborador del blog The Best of Africa.